

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Konflikt małżeński zakończony rozwodem w badaniach empirycznych : trudności

Author: Sławomira Kamińska-Berezowska

Citation style: Kamińska-Berezowska Sławomira. (2001). Konflikt małżeński zakończony rozwodem w badaniach empirycznych : trudności i nowe perspektywy badawcze. W: W. Jacher (red.), "Eseje socjologiczne" (S. 146-162). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Slawa Kamińska-Berezowska

Konflikt małżeński zakończony rozwodem w badaniach empirycznych — trudności i nowe perspektywy badawcze

Wprowadzenie

Skalę przeobrażeń życia małżeńsko-rodzinnego w II połowie XX wieku ilustruje przede wszystkim wysoka liczba konfliktów małżeńskich zakończonych rozwodem. U schyłku XX wieku życie małżeńsko-rodzinne charakteryzują zarówno w Polsce, jak i w całej Europie Zachodniej wysokie statystyczne wskaźniki rozwodów, a także urodzeń pozamałżeńskich, rodzin niepełnych, rodzin rekonstruowanych czy związków typu konkubinatu.

Koncentrując uwagę na przeobrażeniach życia małżeńsko-rodzinnego w Polsce, trzeba zauważyć, że formalną podstawę rozwiązywania skonfliktowanych małżeństw przez rozwód stanowiło świeckie prawo małżeńskie, które mimo wcześniejszych projektów zostało wprowadzone dopiero po II wojnie światowej. Stało się tak za sprawą: (1) dekretu z 25 września 1945 r. wprowadzającego od 1 stycznia 1946 r. świeckie prawo małżeńskie, (2) dekretu z 29 maja 1946 r. obowiązującego od 1 października 1946 r., a dotyczącego wprowadzenia małżeńskiego prawa majątkowego, (3) dekretu z 22 stycznia 1946 r. obowiązującego od 1 lipca 1946 r., a dotyczącego wprowadzenia prawa rodzinnego oraz (4) dekretu z 14 maja 1946 r. dotyczącego prawa opiekuńczego. Rosnące liczby rozwodów po 1946 r. były też wyrazem stopnia dezintegracji tradycyjnego modelu małżeństwa i rodziny, choć trzeba od razu zauważyć, że taka miara stopnia dezintegracji jest nieprecyzyjna, zwłaszcza w dłuższej perspektywie czasowej. Nieprecyzyjność tej miary dezintegracji życia małżeńsko-rodzinnego wynika już chociażby z jednej

strony z faktu, że do dzisiaj nie wszystkie, nawet najbardziej drastyczne konflikty małżeńskie, znajdują swój finał w sądzie, a z drugiej strony stąd, że przed II wojną światową nie obowiązywało na terenie całego kraju jednolite świeckie prawo małżeńskie umożliwiające rozwody, a więc nie mogło dochodzić do takiej formalnoprawnej rejestracji rozkładu, nawet jeżeli faktycznie doszło do zupełnego i trwałego rozpadu więzi. W niniejszych rozważaniach zdecydowano się więc skoncentrować tylko na problemie badań takiej dezintegracji więzi małżeńskiej, która doprowadziła do rozwiązania małżeństwa przez rozwód, a więc na i stosunkowo nowych badaniach socjologicznych, czyli tych, które miały miejsce po 1946 r. oraz tych badaniach, które zrealizowano przed ustawowym wprowadzeniem instytucji separacji w roku 1999.

Przyczyny konfliktów małżeńskich i rozwodów — dylematy i problemy badawcze

P. Rydzewski, zastanawiając się nad problematyką badań rozwodów, zauważył, iż w socjologii rodziny można wyróżnić cztery podstawowe podejścia do badań tego zjawiska, a mianowicie że subdyscyplina ta „(1) bada wpływ przemian społeczno-gospodarczych oraz świadomościowych sprzyjających rozwodom, (2) porównuje rozwody w różnych krajach i kręgach społecznych, (3) bada rolę rodziny, pochodzenia, grup przyjacielskich i więzi środowiskowych w procesie rozpadu rodziny, (4) poszukuje czynników destabilizujących i zwiększających ryzyko rozpadu”¹. Na tą klasyfikację merytoryczną badań socjologicznych poświęconych problemom rozwodów nakłada się jeszcze wielość podejść metodologiczno-badawczych stosowanych w socjologii rodziny² oraz postrzeganie tego zjawiska nie tylko z perspektywy socjologii rodziny *sensu stricto*, ale też z punktu widzenia socjologii prawa, co pozwala zobaczyć ten sam problem w jeszcze nieco innym świetle. W niniejszych rozważaniach zdecydowano się jednak przyjąć kryterium merytoryczne i przyjrzeć się problemowi przyczyn konfliktów małżeńskich zakończonych rozwodem w socjologicznych badaniach empirycznych w ogóle, a więc niezależnie od przyjętego w badaniach podejścia metodologiczno-badawczego czy przyjętej perspektywy badawczej.

Podstawowe trudności dotyczące badania konfliktów małżeńskich zakończonych rozwodem w rozważaniach socjologicznych wiążą się z dużą złożo-

¹ P. Rydzewski: *Rozwód w cyklu życia rodziny*. [Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. P. Kryczki, KUL]. Lublin 1993, s. 10.

² Zob. F. Adamski: *Socjologia małżeństwa i rodziny*. Warszawa 1982.

nością i wieloaspektowością tego zjawiska. Jasnym odzwierciedleniem tych trudności jest syntetyczna próba ujęcia przyczyn dezintegracji życia małżeńsko-rodzinnego i rozwodów dokonana przez Z. Tyszkę. Autor ten na podstawie socjologicznej literatury przedmiotu podaje „następujące zasadnicze przyczyny dezorganizacji rodziny i rozwodów we wszystkich współczesnych społeczeństwach:

1) postępujące procesy industrializacji i urbanizacji oraz wynikające stąd liczne społeczne skutki;

2) oderwanie warsztatu pracy od rodziny i podejmowanie przez kobiety pracy poza domem (skutek industrializacji);

3) rozwój społeczności miejskiej — szczególnie zaś środowisk wielkomiejskich sprzyjających anonimowości jednostek i rodziny (skutek industrializacji i urbanizacji);

4) wzrost wszelkich rodzajów ruchliwości społecznej (skutki industrializacji, a w krajach socjalistycznych — również przeobrażeń ustrojowych);

5) zmniejszenie się liczby dzieci w rodzinie (pośrednio skutki industrializacji i urbanizacji oraz postępów wiedzy i oświaty);

6) rozwój usług zastępujących rodzinę w świadczeniach na rzecz jednostki;

7) zmniejszenie się znaczenia niektórych funkcji rodziny;

8) wygasanie starych tradycji obyczajowych połączone z liberalizacją postaw wobec rozwodu;

9) zdrady małżeńskie i podejrzenia o zdrady (liczba zdrad małżeńskich wzrasta i w społeczeństwach przemysłowych);

10) alkoholizm i narkomania;

11) rozczarowania w małżeństwie — niespełnienie oczekiwań współmałżonka, niezgodność charakterów czy uporczywa niezgodność koncepcji życia rodzinnego oraz poglądów ogólnych;

12) dezorganizacja w zakresie pracy (np. brak stałych źródeł utrzymania — zjawisko częściej występujące w krajach kapitalistycznych);

13) choroba jednego z małżonków (choroby psychosomatyczne, nerwice, psychozy i charakteropatie)³.

Ten syntetyczny zestaw przyczyn rozwodów wymienianych w literaturze, wskazujący wielowymiarowość tego zjawiska, można jeszcze uzupełnić czynnikami związanymi z laicyzacją życia społecznego oraz związaną z tym zmianą wzorców zachowań lansowanych przez kulturę masową i tolerancję prawodawstwa cywilnego większości krajów wysoko rozwiniętych wobec rozwodów. Z. Tyszka zwraca też uwagę, że zjawisko rozwodów wydaje się niejako strukturalnie wiązać z postępującym procesem industrializacji, w którym rozwody są jednym z ubocznych, niezamierzonych skutków, a w tym sensie

³ Z. Tyszka: *Socjologia rodziny*. Warszawa 1974, s. 230—231.

industrializacja w „wielu wypadkach zresztą nie tyle je powoduje, co ułatwia ich występowanie i potęguje je”⁴.

Makrospołeczne uwarunkowania nietrwałości więzi małżeńskiej zakończonej rozwodem są też jednym z głównych zainteresowań badawczych, i to zarówno w aspekcie *sensu stricto* socjologicznym, jak i w innych. Warto tu też zwrócić uwagę na badaczy zorientowanych na badanie problematyki rozwodów z uwypukleniem ich wymiaru statystyczno-demograficznego, takich jak: H. Bogacka, M. Jarosz, J. Piotrowski, E. Rosset, A. Sobieszak, W. Stojanowska, M. Wieczorek i inni. Szczególną uwagę właśnie w aspekcie statystyczno-demograficznym zwraca kompleksowe opracowanie problemu rozwodów autorstwa E. Rosseta⁵. Autor ten dokonuje bowiem nie tylko szczegółowego zestawienia danych dotyczących rozwodów w powojennej Polsce aż po 1982 r., lecz porusza także problemy związane z statystycznym „kalendarzem” małżeństw i rozwodów, mechanizmami dezintegrującymi małżeństwo, trwałością małżeństw powtórnych, społecznymi skutkami rozwodów, rodowodem rozwodów oraz problemami związanymi ze sposobami zapobiegania im. Z perspektywy niniejszych rozważań ważny jest zwłaszcza przedstawiony w pracy E. Rosseta problem dezintegracji życia małżeńsko-rodzinnego, a w tym szeroki zestaw czynników determinujących rozwody, i to zarówno w skali makrospołecznej, jak i mikrospołecznej. Wyróżnia on bowiem: (1) przesłanki rozwodów, które są zależne od jednostkowych cech samych nupturientów, (2) czynniki rozwodów związane z szerszymi uwarunkowaniami o charakterze makrospołecznym, których nie zawsze świadome są w pełni nawet same osoby rozwiedzione oraz (3) przyczyny rozwodów, stanowiące bezpośrednie, sytuacyjnie uwarunkowane powody konfliktów małżeńskich prowadzących do rozpadu więzi. Jako przesłanki sprzyjające rozwodom autor ten klasyfikuje problemy związane z: (1) egzogamicznością małżonków, (2) wykształceniem, (3) zbyt młodym wiekiem i wymuszeniem zawarcia małżeństwa, (4) lekkomyślnym stosunkiem do związku, (5) infantylizmem małżeńskim, (6) złym przykładem rodziców. Czynniki destabilizujące pożycie małżeńsko-rodzinne, na które wskazuje autor, to: (1) degradacja znaczenia środowisk lokalnych i sprawowanej przez nie kontroli społecznej oraz związane z nimi zmiany indywidualnie wyznawanych poglądów na zadowolenie i szczęście w małżeństwie, (2) industrializacja, urbanizacja i migracje ludności, (3) brak kontroli rodzinnej i społecznej, (4) emancypacja kobiet, (5) tolerancja opinii publicznej wobec rozwodów, (6) tolerancja prawa wobec rozwodów, (7) problemy związane z rozpowszechnieniem nuklearnego modelu rodziny, (8) entropia uczuć, (9) pogłębiania się różnicy w poziomie intelektualnym małżonków, (10) zły przykład ze strony otoczenia. Warto tu

⁴ Tamże, s. 231.

⁵ Zob. E. Rosset: *Rozwody*. Warszawa 1986.

też zacytować, za E. Rossetem, wielokrotnie powtarzaną przez niego opinię, że „rozwoły są zjawiskiem multikauzalnym i wobec tego nie należy sprowadzać ich etiologii do jednej przyczyny”⁶. Są one zatem w tym sensie jakby wkomponowane w szybkie, strukturalne przeobrażenia współczesnego, cywilizowanego świata. Bezpośrednie przyczyny rozwołów, rozpatrywane na poziomie mikrosocjalnym, E. Rosset podaje zgodnie z klasyfikacją stosowaną przez polską sprawozdawczość sądową i w tym kontekście wymienia: (1) niewierność małżeńską, (2) alkoholizm, (3) naganny stosunek do rodziny, (4) trudności mieszkaniowe, (5) nieporozumienia na tle finansowym, (6) niezgodność charakterów, (7) inne.

Klasyfikacja konfliktów małżeńskich prowadzących do rozwołów, stosowana w polskiej sprawozdawczości sądowej to kolejny, oprócz złożoności i wieloaspektowości rozwołów, dylemat badawczy. Jak wskazują bowiem bardziej pogłębione jakościowo badania socjologiczne⁷, przyczyny standardowo wymieniane w tej klasyfikacji wydają się co najmniej mało precyzyjne. Jedną z najczęściej wymienianych w statystyce sądowej to tzw. niezgodność charakterów, a w rzeczywistości, jak wskazują badania⁸, sformułowanie to jest tylko pretekstem, „terminem-workiem” zakrywającym rzeczywiste przyczyny rozkładu pożycia i mającym nierzadko jedynie grzecznościowy charakter. Strony składające pozew rozwodowy często nie chcą bowiem ujawniać wszystkich przeżywanych konfliktów małżeńskich i ich tła, a w tym zwłaszcza tych, które odczuwają jako „brudne”, drastyczne czy kompromitujące. Za sformulowaniem, że rozpad więzi nastąpił „wskutek niezgodności charakterów” kryje się więc w rzeczywistości wiele zróżnicowanych objawów tej niezgodności od odmiennych postaw psychicznych i braku wspólnych zainteresowań poprzez odmienny stosunek do spożywania alkoholu aż po skrajnie odmienny stosunek do życia rodzinnego połączony z brutalnym znęcaniem się na współmałżonku bądź na dzieciach. Podobne problemy wiążą się z innymi podawanymi w statystyce sądowej przyczynami rozwołów, a w tym zwłaszcza z dość eufemistycznym określeniem „naganny stosunek do członków rodziny”, który w istocie oznacza z reguły psychiczne i fizyczne znęcanie się nad słabszymi członkami rodziny. Bardzo często przyczyna ta występuje też wspólnie z nadużywaniem alkoholu, a więc z drugą przyczyną, która w tradycyjnym ujęciu sądowych statystyk jest kategoryzowana oddzielnie, choć w rzeczywistości obie są często ściśle ze sobą splecione. W praktyce dochodzi bowiem zwykle zarówno do nadużywania alkoholu, jak i całej gamy form przemocy, która w skrajnych wypadkach kończy się trwałym uszkodzeniem ciała jej ofiar,

⁶ Tamże, s. 312.

⁷ Zob. S. Kamińska: *Rozpad więzi małżeńskiej. Studium socjologiczne*. [Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. W. Jachera, UŚ]. Katowice, 1996.

⁸ Zob. też M. Kuciarska-Ciesielska, G. Marciniak, J. Paradysz: *Rozpad małżeństwa w Polsce — przyczyny i skutki*. Warszawa 1993.

jakimi są na ogół słabsi, a więc kobiety lub dzieci, i to one też definiują swoje pożycie w takim związku, jako koszmar, strach i lęk. Ujmowanie i wykazywanie w statystyce sądowej tylko jednej przyczyny konfliktu jako źródła rozpadu więzi małżeńskiej ma więc charakter czysto umowny i pozwala zobaczyć tylko przysłowiowy czubek góry lodowej. Trudno jednak zaprzeczyć, że nawet tak symboliczne ujmowanie i segregowanie konfliktów małżeńskich prowadzących do rozwodu ma również istotną wartość poznawczą, bo wskazuje na te przedmiotowe płaszczyzny konfliktów, które wymagają głębszej penetracji i zainteresowania.

Opierając się na właśnie w tej statystyce sądowej, W. Stojanowska dokonała badań ankietowych spraw rozwodowych metodą reprezentacyjną na terenie całego kraju. Badania tej autorki, które zostały przeprowadzone w 1974 r., i to w tak dużym zakresie (objęto nimi 10% spraw w skali ogólnopolskiej), były drugimi w tak dużym zakresie po nieco węższych, ale porównywalnych badaniach ogólnopolskich z 1967 r.⁹

W opracowaniu W. Stojanowskiej zamieszczono szczegółowe statystyczne dane dotyczące takich problemów, jak: postępowanie sądowe w sprawach o rozwód, czas trwania procesu, rozstrzygnięcia sądu w sprawach rozwodowych, obowiązek alimentacyjny, przyczyny rozkładu pożycia i charakterystyka demograficzna rozwiedzionych. Szczególnie interesujące są zebrane przez W. Stojanowską informacje o subiektywnych przyczynach rozkładu pożycia podanych w pozwie oraz tych ustalonych obiektywnie (o ile to możliwe) w toku procesu oraz informacje o przyczynach rozkładu pożycia małżeńskiego w zestawieniu z takimi kwestiami, jak okres trwania małżeństwa oraz sposób orzeczenia sądu w zakresie winy rozkładu pożycia. Z perspektywy niniejszych rozważań ważne jest to, że trzema głównymi przyczynami rozkładu pożycia prowadzącymi do rozwiązania małżeństwa przez rozwód w świetle badań z 1967 i 1974 r. są niezmiennie: niezgodność charakterów, niewierność małżeńska i alkoholizm, a w dalszej dopiero kolejności, i w zdecydowanie mniejszym stopniu, niedobór seksualny, sprawy finansowe, niegospodarność i inne. Są więc trzy wymieniane w statystyce sądowej przedmiotowe przyczyny konfliktów małżeńskich prowadzących do rozwodów, które powtarzają się systematycznie. Wydaje się więc, że to właśnie niezgodność charakterów, niewierność małżeńska i alkoholizm wymagają szczególnej uwagi i wnikliwych jakościowych badań. Tym bardziej że wnioski te potwierdzają także późniejsze, bieżące analizy statystyczne prowadzone przez GUS na podstawie informacji nadsyłanych z sądów.

Ostatnie badania dotyczące problemu rozwodów na próbie ogólnopolskiej, prowadzone metodą doboru losowego na 10% reprezentacji ogółu rozwodów orzeczonych w latach 1987—1989, zostały opracowane przez M. Ku-

⁹ Zob. W. Stojanowska: *Problematyka rozwodów w świetle badań*. Warszawa 1977.

ciarską-Ciesielską, G. Marciniak, J. Paradysz¹⁰. Z perspektywy niniejszych rozważań ważne jest to, że autorzy ci odeszli od dotychczasowej praktyki badawczej opierającej się na danych uzyskanych ze sprawozdawczości sądowej i wykorzystując metodę reprezentacyjną skierowali ankietę bezpośrednio do osób rozwiedzionych. Celem badań było poznanie rzeczywistych, subiektywnie odczuwanych przez rozwiedzionych przyczyn rozwodów, poznanie wpływu rozwodu na dietność kobiet, uzyskanie danych o sytuacji bytowej po rozwodzie oraz uzyskanie informacji na temat postaw rozwiedzionych wobec ponownego małżeństwa. Rozważając problem przyczyn rozwodów, autorzy zauważyli, że dominują przyczyny związane z barierami porozumiewania się ze współmałżonkiem, z niewiernością małżeńską i alkoholizmem, przy czym w wielu wypadkach na przykre doświadczenia i sytuacje konfliktowe prowadzące do rozpadu związku nakładało się kilka przyczyn. Starając się dojść do syntetycznych wniosków dotyczących przyczyn niepowodzeń małżeńskich i w konsekwencji rozwodów, autorzy na podstawie swoich badań stwierdzili, że są nimi:

„1. Brak zrozumienia istoty małżeństwa jako związku osobowego dwóch osób, dynamicznego w swym przebiegu, wymagającego bezustannych starań o doskonalenie wzajemnych stosunków i odniesień, dostosowania własnych zachowań do zmian zachodzących w poszczególnych fazach małżeństwa i naturalnej zmiany jakości uczuć między małżonkami.

2. Niedojrzałość uczuciowa małżonków, nieumiejętność dostosowania swojego zachowania do zmieniającej się sytuacji, brak odpowiedzialności za losy osób bliskich, swoiście pojmowana wolność, wynikająca z braku szacunku dla drugiego człowieka.

3. Egoizm, potrzeba dominacji, brak kultury we współżyciu międzyludzkim, często przybierające postać brutalności i okrucieństwa.

4. Nietraktowanie związku jako jedyne w życiu, desakralizacja małżeństwa, zgoda na jego rozerwalność i próbę ułożenia sobie życia w innych związkach formalnych lub nieformalnych”¹¹. Z perspektywy możliwości zapobiegania konfliktom małżeńskim i rozwodom zwraca zwłaszcza uwagę poruszany też w niniejszych badaniach problem powiązania przyczyn rozwodów z analizą przyczyn zawarcia małżeństwa, które — jak się okazuje — często miały charakter instrumentalny, oraz tzw. przysłowiowa mądrość po szkodzie, czyli opisywana przez respondentów świadomość błędów, których należy unikać, aby zapewnić sobie szczęśliwe i trwałe pożycie małżeńskie.

Pozostaje jeszcze problem, z jednej strony, dostępności do rozwodów zawsze w wypadku zupełnego i trwałego rozpadu więzi, z drugiej strony,

¹⁰ Zob. M. Kuciarska-Ciesielska, G. Marciniak, J. Paradysz: *Rozpad małżeństw w Polsce...*

¹¹ Tamże, s. 138.

ograniczenia dostępności do rozwodów tylko do wypadków zupełnego i trwałego rozkładu więzi, a więc problem skuteczności oddziaływania norm prawnych. Problematyce tej poświęcił swoje badania J. Górecki i w tym zakresie — na podstawie swoich badań — stwierdził, że skuteczność oddziaływania obu norm prawnych oraz związana z tym możliwość obiektywnego ustalenia rzeczywistych przyczyn rozkładu pożycia jest znaczna, choć w niektórych wypadkach bardzo utrudniona¹². Autor zauważa bowiem, że istnieją przede wszystkim dwa czynniki ograniczające swobodę rozwiązywania małżeństwa przez rozwód, a są to, po pierwsze, koszty procesu rozwodowego oraz, po drugie, zróżnicowane nieformalne naciski społeczno-gospodarcze najbliższego środowiska (silne zwłaszcza w społecznościach wiejskich). Czynnikiem, nie bez znaczenia, utrudniającym dostępność do rozwodu są też, zdaniem autora, bezzasadne wyroki oddalające powództwo, które tym samym podważają również — jak pisze autor — cierpienia obu stron. W kwestii ograniczeń możliwości uzyskania rozwodu wyłącznie do wypadków nastąpienia trwałego i zupełnego rozkładu pożycia J. Górecki stwierdza, że także w wypadku tego celu prawodawczego w praktyce jest on realizowany znowu w znacznej, choć niepełnej mierze. Ten stan rzeczy powodowany jest głównie wieloma okolicznościami utrudniającymi sądowi poznanie rzeczywistych przyczyn dezintegracji więzi małżeńskiej. Trudności poznania i obiektywnego ustalenia przyczyn rozkładu pożycia wiążą się, zdaniem autora, przede wszystkim z przyjętą przez rozwodzące się strony strategią walki o własne interesy, takie jak np. powierzenie opieki nad wspólnym małoletnim potomstwem, podział wspólnego majątku dorobkowego itp. Przy czym ta przyjęta przez rozwodzących się, czasami wręcz wyniszczająca, strategia działania i walki o własne interesy jest, jak wskazuje Górecki, stosowana nie tylko przed obliczem sądu, ale często także w nieformalnych kontaktach między zwaśnionymi stronami — wynikają z tego liczne problemy komunikacyjne, a nawet szantaże i wykorzystywanie luk prawnych dla własnych korzyści. Taki stan rzeczy powoduje, że same suche, ilościowe tylko analizy statystyczne oparte na sprawozdawczości sądowej nie mogą dać pełnego obrazu całej różnorodnej skali konfliktów małżeńskich prowadzących do rozwodu, a ponadto nie pozwalają także na podejście dynamiczne wobec badania konfliktów i wskazanie momentów ich największego nasilania się.

Zarówno problem wieloaspektowości zjawiska rozwodów, jak i trudności związane z klasyfikacją przyczyn rozwodów oraz dynamicznego ujmowania ich przebiegu wskazują na nieprecyzyjność jedynie statystycznego, ilościowego opisu zjawiska oraz na potrzebę podejmowania pogłębionych badań jakościowych. Dylemat, jak najtrafniej, z największą precyzją zdiagnozować

¹² Zob. J. Górecki: *Rozwód. Studium socjologiczno-prawne*. Warszawa 1965.

problem przyczyn dezintegracji więzi małżeńskiej przez rozwód: czy poprzez badania surveyowe, czy poprzez pogłębioną analizę jakościową, jest więc trudny do jednoznacznego rozwiązania, bo oba te podejścia wzajemnie się uzupełniają. Stwierdzić można jednak, że trud prowadzenia pogłębionych badań jakościowych jest podejmowany w badaniach socjologicznych stosunkowo rzadko, chociaż, jak się wydaje, to właśnie takie podejście kryje w sobie nowe nadzieje i możliwości badawcze.

Konflikty małżeńskie i rozwody — nadzieje i nowe perspektywy badawcze

Nowe perspektywy badań konfliktów małżeńskich zakończonych rozwodem są uwarunkowane uregulowaniami prawnymi w tym zakresie, a w tym zwłaszcza najnowszymi zmianami w zakresie prawa rodzinnego i opiekuńczego. Przypomnieć tu należy, że dookreślenia prawne instytucji małżeństwa i rodziny w powojennej Polsce można podzielić na cztery okresy, a mianowicie: (1) uchwalony ustawą z 27 maja 1950 r. *Kodeks rodzinny*, (2) uchwalony 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, (3) uchwalone przez sejm 19 grudnia 1975 r. zmiany do *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* związane głównie z problemem sprawowania opieki nad wspólnym małoletnim potomstwem po rozwodzie oraz (4) uchwalone przez sejm i senat RP ustawą z 21 maja 1999 r. zmiany *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* związane z wprowadzeniem instytucji separacji małżeńskiej, które weszły w życie w 6 miesięcy od dnia ogłoszenia ustawy.

Klasyczne już badania dotyczące oddziaływania norm prawnych regulujących życie małżeńsko-rodzinne w Polsce przeprowadził J. Górecki¹³. Są one ważne z punktu widzenia niniejszych rozważań ze względu na unikalny w polskiej literaturze socjologicznej trud przeprowadzenia indywidualnych, niskostandaryzowanych wywiadów z osobami rozwiedzionymi oraz ze względu na fakt, że ukazują one także zakulisowe działania rozwodzących się oraz trudności sądu w poznaniu obiektywnych przyczyn rozkładu pożycia. Ważna jest też tu, bo związana z problemem przyczyn rozkładu pożycia, stosowana w polskim ustawodawstwie tzw. zasada rekryminacji, czyli zakaz udzielania rozwodów stronie winnej rozkładu pożycia. W tej właśnie kwestii J. Górecki zwrócił uwagę, że nieograniczone stosowanie zasady rekryminacji może mieć niezamierzone przez ustawodawcę skutki ujemne i prowadzić do niepożądanych, ujemnych, zakulisowych zachowań, typu np. szantaży — „dam ci zgodę

¹³ J. Górecki: *Rozwód...*

na rozwód, jeśli zostawisz mi dziecko, auto, mieszkanie” itp. We współcześnie obowiązujących przepisach zasada rekryminacji ma więc zasięg ograniczony zgodnie z przepisami prawa rodzinnego i opiekuńczego, a konkretnie zgodnie z art. 56 k.r. i op. par. 3. Należy tu przy okazji zauważyć, że choć trudno o jednoznaczne i precyzyjne skatalogowanie wszystkich przyczyn zawinionych i niezawinionych, to jako przyczyny zawinione są zwykle uznawane: nieetyczne postępowanie, nieróbstwo, odmowa współżycia płciowego, odmowa wzajemnej pomocy, opuszczenie współmałżonka, pijaństwo, agresja, zaniedbanie rodziny, zdrada małżeńska, zły stosunek do rodziny współmałżonka, denuncjacja¹⁴. Niezawinione przyczyny to: choroba, choroba psychiczna, niedobór seksualny, różnice charakterów i umysowości. Przyczyny, które można uznać za zawinione lub niezawinione zależnie od dodatkowych okoliczności współwystępujących, to: bezpłodność, niewłaściwe zachowanie się rodziny współmałżonka, różnice światopoglądów, różnice wieku. Należy tu też podkreślić, że sąd zgodnie z art. 56 *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* zobowiązany jest do każdorazowego, wszechstronnego rozpatrywania oraz wyjaśniania przyczyn i okoliczności, które doprowadziły do rozkładu pożycia, a to głównie po to, by stwierdzić, czy rzeczywiście doszło do trwałego i zupełnego rozkładu pożycia. Z perspektywy analiz statystycznych trzeba zauważyć istniejącą od wielu lat prawidłowość, że autorami większości pozwów rozwodowych są kobiety, a jako strony winne rozkładu pożycia (po rozpoznaniu przez sąd okoliczności konkretnej sprawy rozwodowej) są zdecydowanie częściej uznawani mężczyźni. W 1998 roku ten stan rzeczy wyglądał następująco: wniesiono ogółem 45 230 pozwów o rozwód, w tym w 14 091 wypadkach (tj. 31,2%) stroną powodową był mężczyzna, a aż w 31 139 (tj. 68,8%) stroną powodową była kobieta. Z kolei w kwestii winy orzeczono, w tym samym roku, ogółem 31 227 rozwodów (tj. 69,0%) bez określania strony winnej rozkładu pożycia, 2050 (tj. 4,5%) z winy obu stron, 1149 (tj. 2,6%) z winy żony i aż 10 804 (tj. 23,9%) z winy męża. Warto też od razu zauważyć, że same dane GUS dotyczące przyczyn rozkładu pożycia zostały skategoryzowane bardziej precyzyjnie niż jeszcze kilka lat temu, bo ujmują one już w większym stopniu trudności jednoznacznego wskazania tylko jednej przyczyny rozkładu i ujmują zasadniczą przyczynę w powiązaniu z innymi. Dane statystyczne GUS odnoszące się do przyczyn rozkładu pożycia małżeństw, które rozwiódły się w roku 1998, są następujące: (1) niedochowanie wierności małżeńskiej — ogółem 11 995 przypadków, a w tym wyłącznie z tej przyczyny — 6 782 i w powiązaniu z innymi przyczynami — 5 213, (2) nadużywanie alkoholu — ogółem 12 054, a w tym wyłącznie z tej przyczyny — 6 565 i w powiązaniu z innymi przyczynami — 5 459, (3) naganny stosunek do członków rodziny — ogółem 4 056, a w tym wyłącznie z tej przyczyny — 2 817 i w powiązaniu z innymi

¹⁴ Zob. Z. Krzemiński: *Rozwód. Przepisy, orzecznictwo, komentarz*. Warszawa 1987.

przyczynami — 1239, (4) trudności mieszkaniowe — ogółem 527, a w tym wyłącznie z tej przyczyny — 117 i w powiązaniu z innymi przyczynami 410, (5) nieporozumienia na tle finansowym — ogółem 2277, a w tym wyłącznie z tej przyczyny — 923 i w powiązaniu z innymi przyczynami — 1354, (6) niezgodność charakterów — ogółem — 13 078, a w tym wyłącznie z tej przyczyny — 12 448 i w powiązaniu z innymi przyczynami 630, (7) niedobór seksualny — ogółem 310, a w tym wyłącznie z tej przyczyny — 303 i w powiązaniu z innymi przyczynami — 7, (8) dłuższa nieobecność — ogółem 351, (9) różnice światopoglądowe ogółem — 26, (10) inne ogółem — 586. Ten przegląd statystyk pokazuje ogólnie skalę zjawiska dezintegracji życia małżeńsko-rodzinnego i liczbowo odzwierciedla tzw. konflikt stulecia między kobietami a mężczyznami¹⁵, który ogniskuje się we wspólnym życiu małżeńskim i często znajduje swój finał w rozpadzie małżeństwa przez rozwód. Sama statystyka nie wyjaśnia jednak tego konfliktu czy tym bardziej nie daje recept na jego przezwycięzenie, bo aby je uzyskać, potrzebne byłyby szersze i głębsze analizy oparte np. na niskoskategoryzowanych czy swobodnych wywiadach z rozwiedzionymi, analizy biograficzne, analizy treści dyskusji prasowych i parlamentarnych dotyczących różnych możliwości rozwiązań polityczno-prawnych, instytucjonalnych itp.

Ostatnio wprowadzone zmiany prawne w zakresie pożycia małżeńsko-rodzinnego to wprowadzenie instytucji separacji małżeńskiej. Dyskusje polityczne w parlamencie RP nad wprowadzeniem tej instytucji ujawniły znaczące różnice światopoglądowe dotyczące wizerunku kobiety oraz pożądanego sposobu funkcjonowania małżeństwa i rodziny, a także wypełniania w sposób pożądaný rodzicielskich ról społecznych. Zarysowała się wyraźnie przede wszystkim ostra sprzeczność między wymogami stawianymi przed kobietą matką z jednej strony, a kobietą pracownicą pełniącą funkcje zarobkowe w warunkach wymagań konkurencyjnej gospodarki rynkowej — z drugiej. Sposoby przezwyciężenia tych sprzecznych wymagań pozostały przy tym nadal pozostawione jako sprawa otwarta wraz ze zróżnicowanym zestawem recept na ich przezwycięzenie w zależności od środowisk, z których się wywodziły. Ostatecznie jednak ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie instytucji separacji, mając nadzieję na pomoc tym małżeństwom, które ze względów świadomościowych i religijnych rozwieść się nie chcą oraz mając też nadzieję na możliwość ochrony tych małżeństw, w których do trwałego rozkładu pożycia nie doszło. Jak będzie funkcjonować instytucja separacji małżeńskiej, czy spełni pokładane w niej nadzieje to pytania, na które odpowie praktyka dnia codziennego, a ponadto separacja stanowi też wyzwanie

---

¹⁵ Zob. też U. Beck: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main 1986 za: W. Warzywoda-Kruszyńska: *Małżeństwo*. W: *Encyklopedia socjologii*. T. 2. Red. Z. Bokszański i in. Warszawa 1999.

i nowe pole możliwości dla badań socjologicznych. Być może dzięki tego typu badaniom związanym z problemami separacji można będzie dynamiczniej uchwycić również związek między postawami a zachowaniami zwaśnionych małżonków.

Przyczynom dezintegracji życia małżeńsko-rodzinnego można się także przyglądać przez pryzmat małżeństw trwałych, a więc tych, w których pojawiające się konflikty dnia codziennego zostały zakończone konstruktywnie, a manowce i przeszkody wspólnego życia były skutecznie omijane. Tego typu podejście badawcze zastosował m.in. J. Laskowski, który na podstawie przeprowadzonych badań stwierdza, że „na trwałość więzi między małżonkami ma wpływ zaangażowanie uczuciowe, neurotyczność, klimat domu macierzystego, jakość małżeństwa rodziców, stopień samoakceptacji, podejmowane przez mężczyzn współżycie seksualne przed ślubem, długość chodzenia ze sobą, motyw wyboru małżonka”¹⁶. Przy czym klucz do szczęśliwego i trwałego małżeństwa widzi autor w zaangażowaniu uczuciowym między mężem a żoną, które najsilniej wiąże się z jakością małżeństwa. W wyniku badań J. Laskowski ustalił także, iż „udane małżeństwo jest uwarunkowane dwoma rodzajami czynników: pierwsze mają związek z kształtowaniem osobowości człowieka na długo przed wspólnym spotkaniem, drugie wiążą się z okresem »chodzenia ze sobą«, z decyzją poślubienia”¹⁷. Istnienie tych dwóch zależności doprowadza autora do wysunięcia dwóch postulatów praktycznych, a mianowicie: odpowiednich działań wychowawczych oraz odpowiedniego postępowania w okresie zaręczyn i narzeczeństwa. Do podobnych wniosków dochodzą inni autorzy zainteresowani problemem barier szczęśliwego i trwałego pożycia¹⁸, którzy wyraźnie podkreślają problem prawidłowego przygotowania do życia małżeńsko-rodzinnego, w tym zwłaszcza osób wywodzących się z rodzin niepełnych i małżeństw rozbitych.

Należy tu też zauważyć, że badania konfliktów małżeńskich zakończonych rozwodem wpisują się w szerszy nurt analiz dotyczących przemian życia rodzinnego, które wyraża się takimi wskaźnikami, jak: wzrost liczby rodzin niepełnych i rodzin rekonstruowanych, zwiększenie liczby związków typu konkubinatu oraz urodzeń pozamałżeńskich, spadek ogólnej liczby urodzonych dzieci czy zawieranych małżeństw. Autorką najnowszej analizy przemian rodziny w Polsce jest D. Duch-Krzystoszek¹⁹, która opisuje te przemiany, rozważając zjawiska tzw. rozchodzenia się sfery małżeństwa, seksu i prokreacji, będącego wynikiem szerszych przeobrażeń życia społecznego i zmian

¹⁶ J. Laskowski: *Trwałość wspólnoty małżeńskiej*. Warszawa 1987, s. 174.

¹⁷ Tamże, s. 186.

¹⁸ Zob. chociażby M. Kuciarska-Ciesielska, M. Trawińska: *Rozpad małżeństw w Polsce...*

¹⁹ D. Duch-Krzystoszek: *Małżeństwo, seks, prokreacja. Analiza socjologiczna*. Warszawa 1998.

mentalności, co jest też typowe w ogóle dla współczesnych społeczeństw industrialnych. Rozważając *sensu stricto* problematykę rozwodów w Polsce, D. Duch-Krzystoszek wskazuje na wiele przytaczanych już w niniejszych rozważaniach prawidłowości statystycznych oraz fakt powszechnej akceptacji rozwodów, której nie należy jednak — jej zdaniem — tłumaczyć osłabieniem międzyludzkich uczuć czy narastaniem postaw egoistycznych bądź patologicznych. Jak pisze autorka, jeśli „już chcemy powszechną akceptację rozwodów uczynić jakimś wskaźnikiem, to powinniśmy mówić o osłabieniu społecznego poczucia powinności trwania w nieudanym związku”²⁰. O tym z kolei, że w Polsce mamy do czynienia z powszechną akceptacją zjawiska rozwodów, świadczą też najnowsze analizy badawcze P. Kryczki, wskazujące, że „blisko 80% badanych globalnie dopuszcza rozwody”²¹. W świetle powyższych danych można zauważyć, że mamy często do czynienia z sytuacją nieco paradoksalną, bo z jednej strony polegającą na wysokiej ocenie i poszukiwaniach szczęśliwego pożycia małżeństwo-rodzinnego, a z drugiej, jak wynika ze statystyki, z częstymi konfliktami i rozczarowaniem życiem małżeńskim zakończonym rozwodem, co dotyczy zwłaszcza małżeństw pierwszych i zawieranych w młodym wieku. Warto tu więc podkreślić wyraźną, wskazywaną przez wielu badaczy, potrzebę popularyzacji socjopsychologicznych poradni rodzinnych, których adresy powinny być ogłoszone i powszechnie dostępne we wszystkich urzędach stanu cywilnego. Trzeba jednak też zaznaczyć, że choć od stanu badań nad problematyką małżeństwa i rodziny zależy możliwość łagodzenia napięcia i coraz skuteczniejsze rozwiązywanie wiele pojawiających się w życiu małżonków konfliktów oraz obiektywnych trudności, to stan badań ciągle nie pozwala dać jednoznacznych, czy tym bardziej prostych, recept, jak można sobie zapewnić trwale i szczęśliwe życie małżeństwo-rodzinne. Nowe nadzieje dla badań socjologicznych dotyczących przyczyn dezintegracji więzi małżeńskiej można więc w tym kontekście wiązać z pogłębioną analizą o charakterze jakościowym, dotyczącą nie tyle małżeństw rozwiedzionych, co tych, którym udało się konstruktywnie przezwyciężyć konflikty małżeńskie, a które będą łatwiej dostępne badawczo dzięki instytucji separacji małżeńskiej dającej przecież łatwiejszą możliwość powrotu do wspólnego życia małżeństwo-rodzinnego. Zgodnie bowiem z uregulowaniami prawnymi nowo wprowadzona instytucja separacji małżeńskiej daje możliwość, na zgodne życzenie obu małżonków, ponownej formalnoprawnej rejestracji związku małżeńskiego bez potrzeby ponownego uroczystego obrzędu w USC, co z pewnością stanowi znaczne ułatwienie praktyczne.²²

²⁰ Tamże, s. 116.

²¹ P. Kryczka: *Rozwód w opinii społecznej*. „Studia Socjologiczne” 1999, nr 1, s. 65.

²² Zob. „Dziennik Ustaw” z dnia 15 V 1999 r.

Uwagi końcowe

Na podstawie badań i analiz problemu można stwierdzić, że rozwody są skorelowane z tak pozornie odległymi zjawiskami, jak: industrializacja, urbanizacja, ruchliwość przestrzenna, emancypacja kobiet czy postęp wiedzy i oświaty. Opierając się na badaniach ilościowych i analizach statystycznych, można też zauważyć wiele interesujących prawidłowości, a w tym głównie fakt, że rozwody są typowe dla środowisk miejskich i wielkomiejskich, że im wyższy poziom wykształcenia, tym więcej występuje w Polsce rozwodów,²³ iż autorami pozwów rozwodowych są zdecydowanie częściej kobiety niż mężczyźni, ale to z kolei mężczyźni zdecydowanie częściej są uznawani przez sądy za winnych rozkładu pożycia²⁴. Ze względu na te prawidłowości statystyczne może warto też spojrzeć na problem rozwodów z perspektywy tzw. konfliktu stulecia czy z perspektywy teorii nierówności płci wyrażającej się też w znanym w literaturze socjologicznej tzw. syndromie zadowolonego niewolnika²⁵.

Uwagę zwraca również to, że same suche analizy statystyczne nie mogą dać pełnego, wieloaspektowego obrazu rozwodów, a badania o charakterze jakościowym są podejmowane rzadko. Nowe nadzieje i perspektywy badawcze wydają się jednak spoczywać właśnie w badaniach o charakterze jakościowym, np. w analizach biograficznych czy wywiadach swobodnych, które pozwalają na bardziej wszechstronne uchwycenie złożonych losów ludzkich i ich sekwencji oraz faz związanych ze związkami nieformalnymi czy okresami faktycznej separacji.

Nowe nadzieje i perspektywy badawcze wiążą się także z nowo wprowadzoną instytucją separacji małżeńskiej. Rodzi się więc w tym kontekście możliwość pogłębionych analiz jakościowych dotyczących nie tyle małżeństw rozwiedzionych, co tych, które zdecydowały się na separację. Podejście takie pozwala ponadto bardziej dynamicznie naświetlić problem konfliktów małżeńskich i okresu ich największego nasilania się oraz wyodrębnić te związki małżeńskie, w których konflikty zakończyły się jednak konstruktywnie powrotem do wspólnego życia małżeńsko-rodzinnego. Jest to ważne tym bardziej, że, jak sugestywnie tłumaczy P. Berger: „[...] zasadniczym problemem socjologicznym nie jest przestępstwo, lecz prawo, nie rozwód, lecz małżeństwo, nie dyskryminacja rasowa, lecz rasowo określona stratyfikacja, nie rewolucja, lecz rząd”²⁶.

²³ M. Jarosz: *Dezorganizacja w rodzinie i w społeczeństwie*. Warszawa 1987, s. 78 (tab. 19).

²⁴ Zob. Kuciarska-Ciesielska i in.: *Rozpad małżeństw w Polsce...*

²⁵ H. Domański: *Zadowolony niewolnik? Studium o nierównościach między mężczyznami i kobietami w Polsce*. Warszawa 1992.

²⁶ P. Berger: *Zaproszenie do socjologii*. Warszawa 1988, s. 44.

Wyraźnie widoczna jest też potrzeba ciągłych badań poświęconych tej problematyce, a ponadto potrzeba podjęcia choćby próby całościowego, a nie wycinkowego opisu zjawiska, a więc ujęcia zintegrowanego, obrazującego, jak ono faktycznie występuje, czyli wieloaspektowego. To jednak stanowi już zadanie dla wielu specjalistów i wykracza poza niniejsze krótkie, z natury rzeczy, rozważania.

Sława Kamińska-Berezowska

Marital Conflict Ended in Divorce — Empirical Studies
— Difficulties and New Research Perspectives

S u m m a r y

The aim of this essay is to review the sociological studies of marital conflicts and divorces, with close attention paid to research problems these studies encounter, the kind of applied research methods and research perspective. It has been concluded that sociological analyses of the problem of divorces in Poland are connected mainly with an institution of divorce formally introduced in the whole country by a secular matrimonial law after the II World War. Moreover, the analyses of marital conflicts and divorces are generally related to the changes of marital and family life, which are characteristic not only of Poland but of whole Europe. The transformations of family life in the 20th century are well reflected by a high rate of divorces, illegitimate children, one-parent families, reconstructed families and concubinage.

The complexity of these phenomena and their influence on other aspects of everyday life is the major source of difficulties in studying marital conflicts ended in divorce. Divorces are caused by such phenomena, seemingly irrelevant to marital and family life, as: industrialisation, urbanisation, migrations or the development of science and education. Thus, the problem of marital conflicts ended in divorce is examined by various sciences and scientific sub-branches, which, however, give an incomplete picture of this phenomenon.

Another important difficulty is connected with the classification of the reasons for divorces given in the court statistics, which forms a basis for quantitative analyses and studies of this problem. In the classification used in Polish court reporting, traditionally there are the following reasons: (1) conjugal infidelity, (2) alcoholism, (3) character discordance, (4) financial difficulties, (5) disagreements over financial matters, (6) blameworthy attitude towards the family, (7) others. This statistics, however, includes only the main reasons, ignoring indirect causes. The analyses only of quantitative nature give an incomplete picture of the phenomenon, to say the least, which is also influenced by effectiveness of legal norms, together with the problem of unlimited divorce accessibility in every case of permanent and total break-up of married life and the problem of limited divorce accessibility when this break-up is the only reason. It

must be admitted, however, that even this symbolic presentation and classification of marital conflicts which lead to a divorce has also significant cognitive values because it shows these objective planes of conflicts which, for years, have been the most frequent and now require deeper consideration, i.e.: character discordance, alcoholism and conjugal infidelity. This state of affairs shows the need for qualitative studies which would be based, for example, on biographical analyses and interviews with divorcees (of low level of standardisation).

New perspectives of the studies over marital conflicts ended in divorce are conditioned by new legal rules, especially by a newly-introduced institution of marital separation. The legislator decided to introduce this institution because he hoped to help those married couples who, by reason of their consciousness or religion, do not want to get divorced, or help those couples whose matrimonial life was not permanently disintegrated. Functioning of this institution will be a real challenge to new sociological studies and can help approach such empirical problems as for example: dynamics of the conflict between spouses, communication barrier, ways of negotiations, etc.

Having reviewed sociological literature on the problems of marital conflicts and divorces, we can draw three main conclusions: (1) there is a lack of qualitative studies directed at divorced people, which would take into account their views on the barriers to a successful marriage, (2) there is a pressing need for systematic studies of marital disintegration, (3) all aspects of the problem should be considered in a more integrated way. These new perspectives of the studies over marital conflicts and divorces require, however, a joint effort of many specialists, which is not easy to accomplish, and it is only one of the possible research propositions and ways to deal with the problem.

Sława Kamińska-Berezowska

Le conflit dans le mariage et le divorce — des recherches empiriques,
les difficultés et les nouvelles perspectives

Résumé

Cet article-ci envisage les recherches sociologiques consacrées aux conflits dans les mariages et par conséquent aux divorces, en prenant surtout en considération les difficultés dans ces recherches ainsi que les méthodes appliquées et leurs perspectives. On a remarqué que les analyses sociologiques concernant les divorces étaient en rapport avec l'institution des divorces sanctionnés par la loi matrimoniale laïque, introduite dans toute la Pologne après la deuxième guerre mondiale. En plus, l'analyse du phénomène des conflits dans les couples et par conséquent des divorces démontre les transformations dans la vie conjugale et familiale non seulement en Pologne mais dans toute l'Europe. Ces transformations au XX siècle se manifestent notamment à travers les taux élevés des divorces, des naissances hors de mariage, des familles incomplètes ou reconstruites ou des couples en concubinage.

La difficulté fondamentale pour analyser les conflits matrimoniaux qui finissent par le divorce consiste en leur complexité et le fait qu'ils coïncident avec d'autres domaines

de la vie. Les divorces sont liés avec les phénomènes apparemment très éloignés de la vie conjugale et familiale, tels que: industrialisation, urbanisation ou progrès de la science et plus grand accès à l'apprentissage. Les problèmes de ces conflits sont donc envisagés par les sciences différentes qui n'en donnent qu'une vision partielle, tandis qu'il soit désirable d'en avoir une approche globale.

L'autre difficulté de ces recherches est due aux catégories des causes des divorces que l'on peut retrouver dans les statistiques des tribunaux, ce qui constitue la base de ces analyses quantitatives. Dans les comptes-rendus juridiques on trouve traditionnellement les causes suivantes: (1) infidélité conjugale, (2) alcool, (3) différences caractérielles, (4) comportement inadmissible envers femme et enfants, (5) problèmes financiers, (6) conflits autour de ces problèmes, (7) et autres.

Les statistiques ne prennent en considération que les causes directes sans envisager d'autres, indirectes ou les accompagnant. Cette approche quantitative est donc incomplète étant donné que la norme législative y joue en rendant le divorce possible uniquement dans le cas de la désintégration définitive et durable de la vie conjugale.

On ne peut pourtant nier la valeur, sinon symbolique, de telle approche en sélectionnant les conflits matrimoniaux pour mieux connaître les cadres où ils apparaissent le plus souvent depuis les années et qui exigent plus d'attention comme: différences des caractères, abus de l'alcool et infidélité. Cela indique aussi la nécessité d'entreprendre les recherches qualitatives s'appuyant sur l'analyse des biographies ou des interviews directes avec des personnes divorcées.

Les nouvelles perspectives quant aux recherches concernant les conflits conjugaux menant aux divorces dépendent de la loi nouvelle qui introduit le statut de la séparation des époux. L'instance législative l'a fait codifier pour aider les couples que pour des raisons religieuses ou celles de conscience ne veulent pas divorcer et pour protéger ces autres couples où la désintégration de la vie conjugale n'est pas encore définitive. Le fonctionnement de cette institution peut devenir un défi pour les recherches sociologiques nouvelles ayant comme objectif de saisir p.ex. le développement des conflits entre les époux, les obstacles de la communication entre eux, quels sont les moyens de négocier etc.

En se référant à la littérature sociologique consacrée à ces problèmes on peut avancer trois hypothèses: (1) il n'y a presque pas de recherches qualitatives qui viseraient directement les personnes divorcées et qui prendraient en considération leur point de vue en ce qui concerne les obstacles dans la réussite conjugale, (2) il y a un grand besoin des recherches continues consacrées à la désintégration des liens conjugaux, (3) il faut considérer ces questions non séparément mais d'une façon globale à l'instar de ce que l'on retrouve dans la réalité.

Ces trois propositions d'envisager les problèmes des conflits conjugaux et les divorces demandent un effort commun et laborieux de plusieurs spécialistes, ce qui paraît difficile, et en plus ce n'est qu'une des perspectives pour envisager l'ensemble de ces problèmes.